

ULUSLARARASI | INTERNATIONAL
ÖĞRENCİ SEMPOZYUMU | STUDENT SYMPOSIUM
KONYA 11-12 Aralık 2015 KONYA 11-12 December 2015

“İslam Dünyasında Din Hizmetleri ve Dini Kurumlar”

**Türkiye Diyanet Vakfı
II. Uluslararası
Öğrenci Sempozyumu**

11-12 Aralık 2015

“Türkiye Diyanet Vakfı’nın Hediyesidir.”

Türkiye Diyanet Vakfı

II. Uluslararası Öğrenci Sempozyumu

Koordinasyon:

Veysi KAYA

Editör:

Abdulkadir SYLKA

Yayına Hazırlayanlar:

Abdulkadir SYLKA

Esen SEZEN KILIÇ

Vugar AKİFOĞLU

Ruslan PERVUSHKİN

İlyas MİFTAKHOV

Fotoğraflar:

Ahmet Sami ACAR

Gökhan PEKDEMİR

Kapak Tasarımı:

Esen Ali DUMAN

Yasin DEDEŞ

İç Tasarım:

Vadi Grafik

Serhat Mah. 1256 Sokak No:11
Yenimahalle / ANKARA

Tel : 0312 354 91 31 (pbx)

Faks : 0312 354 91 32

e-posta : bilgi@diyanetvakfiyayin.com.tr

KOSOVA'DA DİN HİZMETLERİ VE DİNİ KURUMLAR

Muhammed AHMETAJ^{1*}

Özet

İslam'ın hicretle birlikte kurumsallaşmaya başlaması anlık bir gelişmeyi değil, toplumun ihtiyaçlarını gidermek amacıyla peyderpey oluşan ve gelişen bir yapılanmayı göstermektedir. İslam dünyasında olduğu gibi Kosova'da da tarih boyunca İslami kurumlar toplumun dini ihtiyaçları için faaliyet göstermiş, her dönemin şartlarına ve imkânlarına göre hizmet alanını belirlemişlerdir. Tebliğimizde Osmanlı'dan günümüze Kosova Müslümanlarının dini teşkilatlanması hakkında ana hatlarıyla bilgi verilerek Kosova Cumhuriyeti İslam Birliği'nin kuruluşu, günümüzdeki durumu, yayınları, organları ve faaliyetleri konu edilecektir. Ayrıca Kosova'da faaliyet gösteren Türkiye menşeli İslami kuruluş ve STK'lara da değinilecektir.

Anahtar Kelimeler: Kosova İslam Birliği, Alauddin Medresesi, İslami İlimler Fakültesi, Basın-Yayın Faaliyetleri.

Islamic Community of Kosovo and its Institutions

Abstract

Institutionalization of Islam with the Hijrah is not an instant development. Thus it represents a gradual developing structure that aimed to respond to the needs of the society. Islamic institutions in Kosovo throughout the history, like other Muslim organizations in the Islamic world, have provided service for the society regarding conditions and means of the time. This study mainly focuses on foundation, recent situation, publications, media organs and activities of Islamic Community of Kosovo by outlining organizations of Kosovo Muslims from Ottoman to modern-day.

Key Words: Islamic Community of Kosovo, Alauddin Madrasah, Faculty of Islamic Sciences, Activities of Media Organs.

1 * Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Öğrencisi, e- mail; muhamedahmetaj@hotmail.com

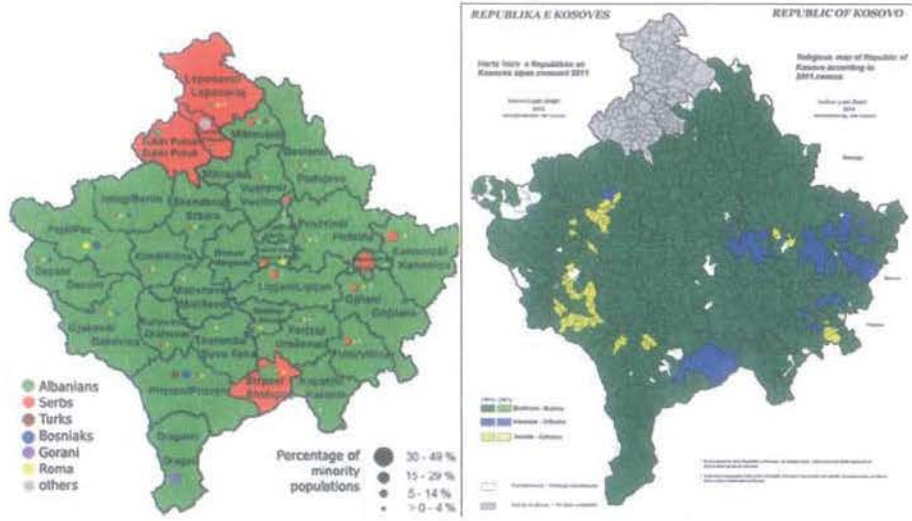
Giriş

Kosova Haritası

10.877 metre karelik yüz ölçümüne ve yaklaşık 2 milyon nüfusa sahip Avrupa kıtasının güneyinde Balkan yarımadasının kuzey batısında yer alan Kosova, Balkanların en eski yerleşim yeri olarak kabul edilmekte ve Doğu ile Batı ülkeleri arasında köprü vazifesi görmektedir. Kosova'nın kuzeybatısında Karadağ, kuzey ve doğusunda Sırbistan, güneyinde Makedonya ve güneybatısında Arnavutluk bulunmaktadır².

2 Toçi, Fatmir, Kosova në Vështrim Enciklopedik, Akademia e Shkenca e Shqiperisë Qendra e Enciklopedisë Shqiptare, Botimet Toena, Tiranë, 1999. s. 5-7.

Kosova'nın Etnik Haritası

Kosova'nın Dini Haritası

Ülkenin başkenti Priştine olup halkının %93'ü Arnavut, %1.5'i Sırp, %1.6'ı Boşnak, %1.1'i Türk ve %2.8'i diğer etnik kökenlerden oluşturmaktadır³.

Kosova nüfusunun %96'ını Müslüman, %2.2'sini Katolik, %1.5'ini Ortodoks ve %0.3'sini diğer din ve inanç mensupları oluşturmaktadır⁴. Müslüman toplum Arnavut, Türk, Boşnak ve Roman halklarından, Katolikler sadece Arnavutlardan, Ortodokslar ise Sırp ve Karadağlılardan meydana gelir.

Kosova Cumhuriyeti Anayasası'na göre Kosova, laik bir devlet olup din ve vicdan meselelerinde tarafsızdır⁵. Buna göre hiçbir dini grubun imtiyaz veya ayrımcılığa tabi tutulamayacağı belirtilmektedir. Yine anayasaya göre dini cemaatler, kendi iç yapılanmasını bağımsız düzenlemekte, dini faaliyetler ve törenler yapmakta özgürdürler. Ayrıca dini cemaatler, anayasa ve yasalara uygun şekilde dini okullar ve yardım kuruluşları kurabilirler⁶.

3 Anketa Demografike, Sociale dhe e Shëndetit Riprodhues në Kosovë Nëntor 2009, Enti i Statistikës së Kosovës, Prishtinë, 2011, s. 7.

4 Anketa Demografike, Sociale dhe e Shëndetit a.g.e., s. 6.

5 Republika e Kosovës – Kuvendi, Kushtetuta e Kosovës (Me Amendamentet I-XXIV), Neni 8, "Shteti Laik", Prishtinë, 2015, s. 3.

6 Kushtetuta e Kosovës Neni 39, "Konfesionet Fetare", s. 12.

Kosova İslam Birliği

1948'de kurulan ve Birleşmiş Milletler Kosova Misyonu (UNMIK)'nun İslam dini konusunda tek otorite kabul ettiği Kosova İslam Birliği⁷, Türkiye'deki Diyanet İşleri Başkanlığı teşkilatının muadilidir. Tek ve en önemli farkı ise din hizmetleri konusunda devlete bağımlı olmayıp özerk bir kurum olmasıdır. Devlet geliri ve bütçesi olmayan kurum, idari personel ve imamların maaşlarını vakıf akarları, bağışlar ve Müslümanlardan yıllık kişi başına alınan -bölgeden bölgeye değişiklik gösterse de- yaklaşık 3 euroluk paydan elde ettiği gelirlerle ödemektedir.

Kosova İslam Birliği (bundan sonra KİB), Kosova Cumhuriyeti, Sırbistan'ın sınırları dâhilinde bulunan ve Arnavutlarla meskûn Preşeva Vadisi ve yurtdışında yaşayan Kosova diasporası Müslümanlarının, bağımsız olarak faaliyet gösterdiği bir kurumdur⁸.

KİB, faaliyetlerini Kosova ve Preşeva Vadisi'nde bulunan İslam Birliği Kurulları aracılığıyla gerçekleştirmektedir. KİB'nin misyonunu daha da geliştirebilmek amacıyla bünyesinde Hafızlık Kurumu, Medrese (İmam-Hatip) ve İlahiyat Fakültesi gibi eğitim ve öğretim kurumları açmıştır.

Kosova İslam Birliği'nin Amblemi

7 UNMIK, Rregullore NR. 2001/9 Për Kornizën Kushtetuse të Vetëqeverisjes së Përkohshme në Kosovë, 15 Maj 2001. Ayrıca Kosova Meclisi'nin 13 Temmuz 2006 tarihinde 02/L-31 no'lu 'Për Lirinë Fetare në Kosovë' adlı kanun.

8 Bashkësia Islame e Republikës së Kosovës, Kushtetuta e Bashkësisë Islame të Kosovës, Neni 1, Prishtinë, 2013, s. 5.

Kosova Cumhuriyeti İslam Birliği'nin merkezi Priştine'de olup kendi özgün sembolleri, bayrağı, amblemi ve mührü bulunmaktadır⁹. Birliğin yazışma dili Arnavutça, İngilizce ve Arapça iken yerel kurulların dili ise kurulun faaliyet gösterdiği bölgede etkin olarak kullanılan diğer diller olabilmektedir. Örneğin Prizren İslam Birliği Kurulu'nda yukarıda zikredilen dillerin yanında Türkçe ve Boşnakça da kullanılmaktadır. KİB, Kosova'daki en yetkili dini makam olan müftü tarafından yönetilir.

Prizren İslam Birliği Kurulu'nun Logosu

Tarihçe

Kosova'da İslami hayat ve kurumların oluşmasının, bölgenin Osmanlı Devleti hâkimiyeti altına girmesiyle başladığını kabul etmek mümkündür. Ancak İslamlaşma, Arnavut tarihçilerin de kabul ettiği gibi Osmanlı'nın bölgeye girişinden önce, bazen tüccarlarla bazen de askeri ya da sivil gruplarla kurulan temaslara dayanır¹⁰. Prizren civarlarında bulunan Dragaş beldesinde 1291 yılında inşa edilen cami bu gerçeği pekiştirmektedir¹¹.

Osmanlı hâkimiyeti döneminde Devlet-i Aliye'ye bağlı diğer coğrafyalarda olduğu gibi, Kosova'daki Müslümanların da din işlerini temsil eden kurumlar, İstanbul'daki Şeyhülislam'a bağlı olan bölge müftülükleri tarafından yürütülmüştür. Osmanlı Devleti'nin Kosova'dan çekilmesinden sonra Kosovalı Müslümanlar manevi leadersiz bırakılmış, Slav işgalcilerin eline geçen bölgelerde, elverişsiz sosyal ve siyasal bir durum ortaya çıkmıştır. 1914'te Sırbistan ile Osmanlı Devleti arasında imzalanan İstanbul Antlaşması'yla bölgede azınlık statüsüne düşürülen Müslümanlara bazı haklar tanınmış ancak I. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla ortaya çıkan durumdan ötürü söz konusu antlaşma rafa kaldırılmıştır¹².

⁹ Kushtetuta e Bashkësisë Islame a.g.e., Neni 11-12, s. 9-10.

¹⁰ Anamolli, Skeder ve diğerleri, Historia e Popullit Shqiptar / Ilirët Mesjetar Shqipëria nën Perandorinë Osmane Gjatë Shek. XV – Vitet 20 të Shek. XIX, Akademia e Shkencave e Shqipërisë, Instituti i Historisë, Toena Yay., Tiranë, 2002, s. 58.

¹¹ İbrahimi, Nexhat, Kontaktet e Para të Islamit me Popujt Ballkanik në Periudhën Paraosmane, Logos Yay., Shkup, 1997, s. 43-57.

¹² Kasumi, Haki, "Gjendja Organizative e Bashkësisë Islame te Shqiptarët nën Okupimin Jugosllav

Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı döneminde Din İşleri Bakanlığı'nın emriyle 1919 yılında İslam Dini Cemiyeti'nin idari kurumları oluşmaya başladı. Genelgeye göre bir yerleşimde Müslüman cemaatin oluşabilmesi için köy veya mahallede en az 100 Müslüman evin olması gerekmektedir. 1920'de Kosova genelinde başmüftülük Priştine'de olmak üzere 14 bölge müftülüğü bulunmaktaydı¹³. Bu dönemde Müslümanların kurumsal yapılanması ikiye ayrılmıştı. Bosna, Hırvatistan ve Slovenya'da yaşayan Müslümanlar, merkezi Saraybosna'da olan Reisu'l-Ulema'ya, Kosova, Makedonya, Sırbistan ve Karadağ'da bulunan Müslümanlar ise merkezi Belgrad'ta bulunan Başmüftü'ye bağlıydılar¹⁴. Eski adıyla Kosova İslam Dini Cemiyeti, Osmanlıların bölgeden çekilmesinden sonra kendi hak ve dini özerkliğine kavuşmak için çok uğraştığı halde o dönem şartlarında bu mümkün olmamıştır. Bu dönemde Müslüman unsurlar için gereken siyasi dayanak ortadan kalkmış ve onların bölgenin yerli halkı gibi muamele görmesi yerine, Osmanlı Devleti'nin bir kalıntısı ve dolayısıyla bir suç unsuru olarak değerlendirilmiştir¹⁵.

Yugoslavya Krallığı'nın 6 Ocak 1929 tarihinde kurulmasından sonra İslam Dini Cemiyeti'nde de bir değişikliğe gidildi. O zamana kadar merkezi Belgrad'da bulunan eski Yüksek Müftülüğe bağlı kurumlar Kosova da dâhil Üsküp'te yeni kurulan Meclis-i Ulema'ya bağlandı. Bu Meclis-i Ulema Saraybosna'da da bulunan Meclis-i Ulema ile birlikte, merkezi yine Saraybosna'da bulunan İslam Birliği Riyaseti'ni oluşturmuyordu¹⁶.

I. ve II. Dünya savaşları arasındaki Yugoslavya Krallığı hâkimiyeti döneminde Müslümanların dini ve milli asimilasyona maruz kalmaları ve azınlık statüsünde muamele görmeleri, onları harekete geçirmiş ve yeni adımlar atmalarını sağlamıştır. Tito Yugoslavyası'nda bir bakıma başarılı oldukları kabul edilebilir¹⁷. Bu dönemde İslam Dini Cemiyeti'nin organları, Arnavutçanın konuşulduğu tek kurumlar olması hasebiyle Arnavut kimliği ve kültürünü koruma noktasında önemli rol oynamıştır¹⁸.

1912-1941", Feja, Kultura dhe Tradita Islame ndër Shqiptarët – Simpozium Ndërkombëtar i mbajtur në Prishtinë 15-17 Tetor 1992, Kryesia e Bashkësisë Islame të Kosovës, Prishtinë 1995, s. 460.

13 Kasumi, Haki, "Bashkësia Fetare Islame në Kosovë më 1918-1929", VJETAR i Arkivit të Kosovë, S. XII-XIII, Y. 1976-1977, Prishtinë, 1981, s. 254-255.

14 Avdija, Fahri, Institucionet Fetare Islame në Kosovë gjatë viteve 1968-1999, Universiteti i Prishtinës Fakulteti Filozofik, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Prishtinë, 2013, s. 9.

15 Aruçi, Muhammed, "Eski Yugoslavya II", Günümüz Dünyasında Müslüman Azınlıklar, III. Kutlu Doğum İlimi Toplantısı, İSAM Yay., İstanbul, 1998, s. 175.

16 Shkodra, Ramadan, – Mehmeti, Sadik, Bashkësia Islame e Republikës së Kosovës, Iliri Yay., Prishtinë, 2013, s. 9.

17 Aruçi, "Eski Yugoslavya II", a.g.m., s. 172.

18 Selamani, Aliriza, Gjurmime Historike për Gjilanin e Rrethinën, Drita e Jetës Yay., Gjilan, 2009, s. 95.

Molla İdris Gilani

Zani i Naltë Dergisi

Kultura Islame Dergisi

1941-1944 yılları arasında Kosova'da İslam Dini Cemiyeti, Prizren ve Priştine başmüftüsüyle birlikte merkezi Tiran'da bulunan Müslüman Topluluğu'na bağlanmıştır.¹⁹ Kurumların başına, tanınmış, otoriter ve ayrıca milliyetçiliğiyle ön plana çıkan, Prizren'de Hasan İslami-Nahi, Gilan'da müftü yardımcısı Mulla İdris Gilani, Ferizaj'da müftü yardımcısı Ahmet Hasani, gibi şahısların seçilmesi dikkat çekiyordu. Bu dönemin bir özelliği bu kurumlardaki idari işlemlerin genelde Arnavutça yapılmasıydı. Kosova'da serbest ve açık bir şekilde Arnavutluk'tan gelen İslamî kitaplar, dergiler dağıtılıyordu²⁰. Bunlar arasında 'Kultura Islame' (İslam Kültürü), 'Zani i Naltë' (Yüksek Ses), Hafız Ali Riza Ulqinaku'nun 'Mevludi' (Mevlit), Hafız Ali Korça, Hafız İbrahim Dalliu ve diğer Arnavut Müslüman âlimlerinin kitapları bulunuyordu.

İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle birlikte Kosova, Arnavutluk'tan ayrılarak Yugoslavya'nın hâkimiyeti altına girmişti. Siyasi mecralarda başlayan bu ayrılık dini ayrılığı da beraberinde getirmişti. O döneme dek Arnavutluk'a bağlı bulunan Kosova İslam Dini Cemiyeti'nin merkezi, Tirana'dan Saraybosna'ya alınmak zorunda kalmıştı. Böylece 1945-1990 yılları arasında Merkezi Saraybosna'da bulunan Yugoslavya Federasyonu Dini Birliği'ne bağlanmıştı²¹.

1990'lı yılların başı Kosova halkı için büyük değişikliklerin yaşandığı yeni bir dönemi ifade eder. Yugoslavya döneminde Kosova'nın sahip olduğu özerkliğin Slobodan Milošević tarafından kaldırılması Arnavutlarda büyük bir infial yaratmış ve Sırbistan'dan ayrılma çabaları başlamıştır. Bu dönemde Kosova bölge meclisi 2 Temmuz 1990 tarihinde Kosova'nın bağımsızlığını ilan etmiştir²². Siyasi mecrada başlayan bu ayrılık çalışmalarını dini alan da takip etmiş ve Kosova İslam Birliği Meclisi 11 Aralık 1993 tarihinde o zamana kadar ki Riyaset'ten ayrılarak kendi bağımsızlığını ilan etmiştir²³. Böylece Kosova İslam Birliği için yeni bir dönem başlamıştır.

19 Aliriza, Gjurmime Historike a.g.e., s. 103.

20 Aliriza, Gjurmime Historike a.g.e., s. 109.

21 Shkodra,– Mehmeti, a.g.e., s. 9.

22 1990'lı yıllarında Kosova sorunu ile ilgili daha geniş bilgi için bkz. Emiroğlu, Hüseyin, Soğuk Savaş Sonrası Kosova Sorunu 1989-2000, Asil Yay., Ankara, 2010.

23 Shkodra,– Mehmeti, a.g.e., s. 13.

Günümüzde Kosova İslam Birliği

2008'de Kosova'nın bağımsızlığını ilan etmesinden bu yana İslam Birliği'nin en önemli rollerinden biri, ülkede yurt dışından gelen farklı dini grupların yarattığı olumsuz hava ile mücadelesidir. Kurum aynı zamanda dengeleyici rol oynamaktadır. KİB'in bu rolü Kosova hükümeti tarafından önemsense de, hükümetin Yugoslavya döneminde kurumun el konulan vakıf mallarının tekrar iadesi konusunda herhangi bir adım atmaması, başörtü yasağını yürürlüğe koyması, din eğitimi devlet okullarında seçmeli ders olarak dahi müfredata almaması, Kosova'daki Müslümanları rahatsız etmektedir²⁴.

Kosova İslam Birliği devletçe resmî bir kurum olarak tanınsa da devlet bütçesinden yardım alamaması nedeniyle temel maddi sorunlar yaşamakta ve toplanan yardımlarla din hizmetlerinin sürdürülebilirliği yolunda engellerle karşılaşmaktadır.

KİB, 1998-1999 savaşı sırasında tahrip edilen camilerin onarılması, İslam eserlerinin korunması ve restorasyonu gibi projelerin gerçekleşmesine öncülük etmektedir. Bu projeleri yürütürken İslam ülkelerinden maddi destek sağlamak, Türkiye'den de Diyanet İşleri Başkanlığı, Türkiye Diyanet Vakfı²⁵ TİKA²⁶, vakıf²⁷, dernek ve belediyelerle²⁸ ortak çalışmalar yapmaktadır.

KİB'nin hâlihazırda mücadele ettiği alanlar başta eğitim ve istihdamda başörtüsüne serbestlik tanınması ve Osmanlı'nın bölgeden çekilişinden sonra başlayarak özellikle Yugoslavya döneminde el konmuş Müslüman vakıf mülklerinin iadesidir.

Kosova İslam Birliği bölgesel ve uluslararası muadili kurumlarla işbirliği yapmaya özen göstermektedir. Bu itibarla 2015 Ramazan ayı programı çerçevesinde Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığı yardımıyla Türkiye'den 34 hafız gönderilmiş ve ülkenin farklı bölgelerine dağıtılarak hizmet vermeleri sağlanmıştır. Ayrıca Ramazan'da gıda paketi dağıtımı da gerçekleştirilmiştir. Ramazan ayı boyunca farklı şehirlerde iftar çadırları kurulmuştur. Kosova İslam Birliği Ramazan ayında Arnavutluk'ta imamların olmadığı bölgelerde de 25 imam görevlendirmiştir. 07.11.2015 tarihinde yapılan toplantıda, başkanlık İslam Birliği şemsiyesi altında hizmet verecek bir televizyon kanalının kurulması kararı alınmıştır²⁹.

24 Daha geniş bilgi için bkz. Gashi, Feim, "Günümüz Kosovalı Aydınların İnanç ve Düşünce Hürriyeti, Din Eğitimi ve Başörtüsü ile İlgili Düşünceleri", *Balkan Araştırmaları Dergisi*, C. 6, S. 1, Y. 2015, s. 85-101.

25 Meşhed-i Hüdâvendigâr – Sultan I. Murat Türbesi restorasyonu

26 Fatih Sultan Mehmet Cami – Priştine, Sinan Paşa Cami – Prizren, Emin Paşa Cami Prizren, ve diğerleri.

27 Aziz Mahmut Hüdâi Vakfı – Viti Şehir Camisi ve müştemilatı

28 Bursa Büyükşehir Belediyesi – Sinan Paşa Cami – Kaçanık

29 <http://www.bislame.net/lajme/804-mblhkvnd1115> (erişim: 01.02.2016)

Kosova İslam Birliği'nin Amacı

Kosova İslam Birliği'nin amacı, bölgedeki dini yaşamı planlamak, düzenlemek, denetlemek ve bunun uygulanmasını sağlamaktır. KİB, organ ve kurumları aracılığıyla Müslümanların İslami kurallara uygun olarak yaşamalarını, İslam dini bilincini korumayı, Müslümanların sosyal, ekonomik, bilimsel, kültürel ve manevi gelişmelerini sağlamayı görev edinmiştir. Aynı zamanda Avrupa'da yaşamakta olan Müslüman vatandaşlara hizmet etmek için ilahiyatçı yetiştirmekte ve görev almalarına yardımcı olmaktadır. Bunun yanında yine Avrupa'daki Kosovalı Müslümanların inanç ve kültürleriyle bağlantılarını sağlamlaştırmak için çeşitli seminer ve konferanslar düzenlemektedir.

Kosova İslam Birliği, ülkedeki dini hayatın düzenlemesinde Kur'an ve Hz. Muhammed'in sünnetini, Hanefi mezhebinin hukuk kurallarını, Kosova İslam Birliği organları tarafından onaylanan Kosova İslam Birliği Anayasası'nı kendine esas edinir³⁰.

Birliğin İdari Yapısı ve Organları

Kosova Cumhuriyeti İslam Birliği'nin organlarının yapılanması 1947 yılında kaleme alınan ve 1949'da yeniden yapılandırılarak tamamlanan kendi anayasası çerçevesinde oluşur. Söz konusu anayasa yıllar içerisinde değişikliğe uğramıştır. Hâlihazırda uygulamada olan anayasa Eylül 2013 yılında Kosova İslam Birliği Meclisi'nin toplantısında bazı değişiklikleri yapıp tamamlanan anayasa'dır³¹. Buna göre Kosova'da faaliyet gösteren İslam Birliği'nin yapılanması Cemaat Kurulu, İslam Birliği Kurulu, İslam Birliği Meclisi ve İslam Birliği Başkanlığı'ndan oluşmaktadır.

KİB Meclisi ----- = KİB Başkanlığı

KİB Kurulu

Cemaat Kurulları

30 Kushtetuta e Bashkësisë Islame a.g.e., Neni 2, s. 6.

31 Kushtetuta e Bashkësisë Islame a.g.e., Neni, s. 4.

1- Camilerdeki Cemaat Kurulu

Cami cemaatinin dar bir alandaki Müslüman grubundan oluşur. Bu kurul, dini otorite olarak imam, müteveli ve cemaatten seçilen üç üyelerden müteşekkildir. Müteveli, cemaat kurulunun başkanıdır ve İslam Birliği'ne ait cemaat bölgesinde bulunan vakıf ve diğer mülkiyetlerin yönetiminden sorumlu olup doğrudan İslam Birliği Kurulu'na hesap verir. Ortak dini vazifelerin yapılması, camilerin ve mezarlıkların bakımı, bu kuruma ait malvarlığının muhafaza edilmesi, üyeliklerin toplanması ve İslam Birliği'nin diğer ihtiyaçlarının giderilmesi için çalışır.³²

2- İslam Birliği Kurulu

Yerel düzeydeki İslam Birliği'nin kendi bölgesindeki temel organıdır. Türkiye'deki il müftülüklerinin muadili sayılabilir. Kurul, dini yaşamla ilgili dini merasimler düzenlemek, din eğitimi, cami, mescit ve mekteplerin inşa ve bakımını yapmak, İslam kültürüne ve Birliği'ne ait vakıf ve mal varlıklarının kayıt altına almak, korumak ve yönetmek, cemaat kurullarının çalışmalarını takip etmek, Başkanlığı'na personel tayini, transferi veya işten çıkarılma önerilerinde bulunmak, İslam Birliği'nin gelirlerini toplayarak personelin maaşlarını ödemek, gerekli durumlarda disiplin kurulu veya başka kurulları oluşturmak, tarikatların faaliyetlerini denetlemek gibi konularla ve cemaat ile ilgili İslam Birliği'nin bütün ihtiyaçlarını karşılamakla yükümlüdür³³. İslam Birliği Kurulu'nun üye sayısı başkanlık tarafından belirlenir ve bölgedeki İslam Birliği'nin üyeleriyle ilişkili olup 7-13 arasında olmalıdır. Yerel düzeyde dini otorite Başımam olup aynı zamanda kurulun bir üyesidir³⁴. Başkan ise kurumun işleyişinden sorumludur³⁵.

3- İslam Birliği Meclisi

Meclis, KİB'nin en yüksek düzeydeki temsilcisi ve en yetkili yasama organı olup merkezi Priştine'dedir³⁶. Meclisin üye sayısı, İslam Birliği'nin kurullarının sayısı kadardır. Meclisin üyeleri yerel düzeydeki kurullar tarafından beş yılda bir seçilir. KİB Meclisi'nde, İslami İlimler Fakültesi ve Alauddin Medresesi de birer üye ile temsil edilir. Meclis başkanı ve başkan vekili üyelerden seçilir³⁷. Meclisin görevleri ise, İslam Birliği'nin anayasasını oluşturması veya değiştirmesi, çalışma planlarını hazırlaması, İslam Birliği'ne bağlı kurumlarının vizyonlarını oluşturması, gerçekleşmesini takip etmesi ve hukuki zeminini oluşturması, bölgesel ve uluslararası diğer İslami kuruluşlarla işbirliğine girmesi veya var olanı sonlandırmasına karar alması, bütçe planını hazırlaması ve onaylaması, vakıf mallarının

32 Kushtetuta e Bashkësisë Islame a.g.e., Neni 36, s. 24-25.

33 Kushtetuta e Bashkësisë Islame a.g.e., Neni 38, s. 25-26.

34 Kushtetuta e Bashkësisë Islame a.g.e., Neni 37, s. 25.

35 Kushtetuta e Bashkësisë Islame a.g.e., Neni 41, s. 27.

36 Kushtetuta e Bashkësisë Islame a.g.e., Neni 57, s. 37.

37 Kushtetuta e Bashkësisë Islame a.g.e., Neni 58, s. 37.

yönetim yönergesini hazırlaması, İslam birliğinin giderlerinin karşılanması için çalışmalar yapması, geçici ve daimi komisyonlar kurması, umre ve hac organizasyonlarının yönetmenliğini oluşturması ve İslam Birliği ile ilgili diğer konuları gündemine alarak tartışması olarak zikredilebilir³⁸.

4- İslam Birliği Başkanlığı

KİB Başkanlığı, yürütme organı olup merkezi Priştine'dedir. KİB Meclisi tarafından beş yıllığına seçilir³⁹. Kosova İslam Birliği'ne bağlı idari, mülkiyet, eğitim ve dini konularla ilgili en yüksek yetkili organdır⁴⁰.

İslam Birliği Başkanlığı, çalışmalarını Kosova İslam Birliği'ne bağlı olarak yürütür. Meclis kararlarını uygular. Organların ve kurumlarının kendi bölgelerinde yaptıkları hizmetleri denetler. Zekat ve sadaka-i fıtır, kurban gelirlerini ve diğer maddi yardımları toplar, hac ve umre organizasyonunu yapar, meclise bütçe planını önerir, kendi bünyesinde çalışan personel için birinci derecede disiplin kurulları oluşturur, İslam Birliği'ne ait binaların restorasyon, tamir ve yeniden inşasına izin verir, yeni vakıfların kayıt ve eski vakıf mallarının değişikliği ve değiştirilmesine karar alır, dini personelin kılık kıyafet yönetmenliğini çıkarır, yayınevi yönetmeliğini onaylar, geçici ve daimi komisyonlar kurar, İslam Birliği'ne bağlı kurumların personelini seçer ve yöneticileri atar veya var olanların görev süreleri uzatır⁴¹.

İslam Birliği Başkanlığı'nı başkan yönetir. Bu başkan aynı zamanda Kosova Cumhuriyeti İslam Birliği'nin müftüsü olup İslam dini konularda en yüksek yetkili makamdır⁴². Türkiye'de Diyanet İşleri Başkanı'nın muadildir. Başkan 2013 yılına kadar peş peşe en fazla iki sefer görev yapabilirken⁴³ bu tarihten sonra değiştirilen anayasaya göre süre kısıtlaması kaldırılmış yerine her beş yılda bir seçimle belirlenir ifadesi getirilmiştir⁴⁴. Kosova İslam Birliği Başkanlığı'nı 2003'ten bu yana Mr. Naim Ternava yürütmektedir.

KİB, Kosova Müslümanları için tek ve yegâne bir kurum konumundadır. Kurum 8 bölgeye ayrılmıştır. Bu bölgelerin yedisi Kosova'da (Priştine, Gilan, Mitroviça, Prizren İpek (Pej), Ferizaj ve Yakova (Gjakova) biri ise Preşova Vadisi'nde (Arnavut Preşova, Bujanoc, ve Medvexhe) bulunmaktadır.

38 Kushtetuta e Bashkësisë Islame a.g.e., Neni 59, s. 38.

39 Kushtetuta e Bashkësisë Islame a.g.e., Neni 44, s. 29.

40 Kushtetuta e Bashkësisë Islame a.g.e., Neni 43, s. 29.

41 Kushtetuta e Bashkësisë Islame a.g.e., Neni 45, s. 30-32.

42 Kushtetuta e Bashkësisë Islame a.g.e., Neni 49, s. 35.

43 Bashkësia Islame e Kosovës, Kushtetuta, 2002, Neni 49, s. 28.

44 Kushtetuta e Bashkësisë Islame a.g.e., Neni 49, s. 35.

Her bölgenin içerisinde İslam Birliği'nin o bölgede bulunan kurulları yer alır.
Priştine Bölgesi – Priştine, Poduyeva, Lipyan, Glllogoc (Drenas), Fush-Kosova ve Obiliç

Gilan Bölgesi – Gilan, Kamenice ve Vitia

Mitroviçe Bölgesi – Mitroviçe, Vushtri ve Skenderaj

Prizren Bölgesi – Prizren, Dragash ve Suhareka

İpek Bölgesi – İpek, İstog, Deçan ve Klina

Ferizaj Bölgesi – Ferizaj, Kaçanik, Hani i Elezit ve Shtime

Yakova Bölgesi – Yakova, Rahovec, ve Malisheva

Preşeva Bölgesi – Preşeva, Bujanoc ve Medvegje'de bulunan İslam Birliği Kurullarından oluşur⁴⁵.

Preşeva'daki Müslümanların, merkezi Priştine'de olan KİB'e bağlı kalması Sırbistan tarafından tepkiyle karşılanmaktadır. Bu sebeple Belgrad yönetiminin, Preşeva'da farklı bir İslam dini kurumunun tesis edilmesi ve bunun da Belgrad'daki müftülüğe tâbî olması hususunda teşebbüsleri bulunmaktadır⁴⁶. Bunu da bazen Arnavutlar arasında yandaş bulduğu kimi din adamları vasıtasıyla gerçekleştirmektedir.

Birliğe Bağlı Birimler

İslam Birliği Başkanlığı'na bağlı olarak profesyonel çalışmalarda bulunan ve ilgili makamlar tarafından idare edilen sektörler şunlardır:

İdari Birim, Başkanlığın Genel Sekreteri tarafından yönetilir.

Dini Yaşam ve Eğitim Birimi, KİB'nin Başmımarı tarafından yönetilir.

Muhasebe Birimi

Yayıncılık

İnsani Yardım Birimi – Bereqeti Yardım Derneği

Diaspora Birimi – Yurtdışındaki vatandaşlara yönelik

Dini yaşam Birimi'nin çatısı altında Kadınlar ve Gençlere yönelik iki birim daha faaliyet göstermektedir⁴⁷.

45 Kushtetuta e Bashkësisë Islame a.g.e., Neni 1, s. 5-6

46 Emin, Nedim, Kosova Siyasetini Anlama Kılavuzu-Rapor, SETA Yay., 2014, s. 99.

47 Shkodra,– Mehmeti, a.g.e., s. 26.

Kosova İslam Birliği'nin Kurumları

Kosova İslam Birliği'nin camiler, mescitler, mektepler/okullar, eğitim-öğretim kurumları, idari binalar (KİB kurumlarının merkezleri), konutlar, ticari amaçlı lokaller, tekkeler, türbeler, hamamlar, gusülhaneler, mezarlıklar⁴⁸ v.b. kurum ve organları tüzel kişi statüsüne sahiptir⁴⁹.

Fatih Sultan Mehmet Cami (1460) - Priştine

1- Camiler

Osmanlı döneminden sonra cami dışındaki diğer dini müesseselerin etkisinin azalmasıyla bölgede camilerin rolü artmıştır. Kosova'daki camiler namaz ibadetini yerine getirme mekânı olarak kullanılmanın yanı sıra eğitim, öğretim, faaliyetlerinin gerçekleştiği, toplantıların yapıldığı halkın çeşitli ihtiyaçlarını karşılandığı yerler olarak bilinmektedir.

Kosova'da bazen bir caminin yapılması, bir yerleşim yerinin de yapılmasına vesile olmuştur. Buna örnek olarak 1594 yılında Yakova'da Gusk köyünde olan Bizeban Süleyman Ağa'nın yaptırdığı 'Hadum Ağa Camisi' verilebilir⁵⁰. Kosova'da ilk cami, 1291 yılında Dragaş beldesine yerleşen el-Aga ailesi tarafından inşa edilse de⁵¹ Osmanlı dönemine gelindiğinde ilk caminin 1389'da Kosova Savaşı'nın hemen ardından Yıldırım Bayezid'in temellerini attığı ve Fatih Sultan Mehmet tarafından tamamlanan Sultan Murad veya diğer adıyla Çarşı camii olduğu görülmektedir⁵².

48 Kushtetuta e Bashkësisë Islame a.g.e., Neni 34, s. 22-23.

49 Kushtetuta e Bashkësisë Islame a.g.e., Neni 13, s. 10.

50 Shkodra, - Mehmeti, a.g.e., s. 31.

51 İbrahimi, Nexhat, Kontaktet e Para te Islamit me Popujt Ballkanik ne Periudhen Paraosmane, Logos Yay., Shkup, 1997, s. 43-57.

52 Cami ile ilgili daha geniş bilgi için bkz. İbrahimgil, Mehmet Z., - Konuk, Neval, Kosova'da Osmanlı Mimarî Eserleri, TTK Yay., Ankara, 2006, c. I, s. 493-501.

Cami sayısı XVI. ve XVII. yüzyılda Arnavutların İslam'ı kabul etmeleriyle birlikte daha da çoğalmıştır. Camiler, ibadet yeri olarak kullanıldıkları gibi halkın her türlü hizmetine sunularak eğitim-öğretim merkezi olarak da kullanılmıştır. Camiler aynı zamanda Kosova insanın tarihini belirleyen kararların alındığı toplanılara da ev sahipliği yapmıştır. Günümüzde Kosova İslam Birliği'ne bağlı olarak faaliyet gösteren 800'den fazla cami bulunmaktadır.

1998-1999 Yakova'daki Hadum Ağa Cami ve Kütüphanesi (yapılışı 1594) Sırp Güçleri tarafından yıkılması

Kosova'da 1998-1999 yıllarında yaşanan son savaşta 218 cami Sırp güçleri tarafından yıkılmış veya bombalanmıştır⁵³. Yakılan camilerin arasında Yakova'daki Hadum Ağa Cami ve Kütüphanesi (yapılışı 1594), İpek'te Çarşı Cami (yapılışı 1470), Kurşunlu Cami (yapılışı 1577), Defterdar Cami (yapılışı 1570), Hamam Cami (yapılışı 1587), Alaca Cami (yapılışı 1755) gibi tarihi camiler yer alır⁵⁴. Bu verilere göre İslam Birliği'ne ait kurumların % 40 yakılıp imha edilmiştir. Ayrıca 22 imam, 12 medrese öğrencisi, 2 İslami İlimler Fakültesi öğrencisi ve bir KİB çalışanı olmak üzere toplam 37 kişi şehit edilmiştir⁵⁵.

2- Mektepler

Mektepler, Müslümanlara temel ve genel eğitimlerin verildiği kurumlardır⁵⁶. KİB, din derslerini camilerdeki görevlileri aracılığıyla organize eder. Cami imamı, asıl görevi olan imamlığın yanı sıra Müslüman çocuklara camilerde din dersleri (mektepe dersi) de verir. Bu tip mektep derslerinde çocuklar İslam dinine ait te-

53 Gruda Zejnullah, "Mbrotja e Monumenteve Kulturoro-Historike me Akte Ndërkombëtare", Barbaria Serbe Ndaj Monumenteve Islame në Kosovë (Shkurt '98 – Qershor '99), Dituria Islame Yay., Prishtinë, 2000, s. 303.

54 Bu camilerle ilgili daha geniş bilgi için bkz. İbrahimgil, - Konuk, a.g.e., c. I, s. 15, 352, 356.

55 Shkodra, - Mehmeti, a.g.e., s. 55-57.

56 Kushtetuta e Bashkësisë Islame a.g.e., Neni 28, s. 20.

mel bilgileri, İslam tarihini, İslam'ın şartlarını, Arap harflerini ve Kur'an okumayı öğrenmektedir. Bu eğitimin gruplar halinde öğrencilerin hatm-i şerif töreniyle sona ermektedir. Mekteplerdeki din eğitiminin daha sağlıklı bir şekilde yapılabilmesi için İslam Birliği tarafından ilmiyal türünde kitaplar hazırlanmaktadır⁵⁷.

3- Kütüphaneler

Kosova'daki İslami eğitim-öğretimin geçmişi ile kütüphaneler arasında kuvvetli bir bağ bulunmaktadır. Bunun nedeni İslami okullar ve kütüphaneler arasında devamlı süregelen yakın ve özel ilişkilerin mevcut olmasıdır. İslam eğitimi kapsamında kütüphane yaptıran hayırseverler, bu kütüphaneleri İslam bilimleri ve diğer alanlardaki bilimlere ait eserlerle donatmışlardır. Vakıfçılar bu kütüphaneleri genelde mekteplerin, medreselerin ve camilerin yanına yaptırmışlardır. Kosova'daki en eski kütüphaneler arasında Prizren'deki Suzi Kütüphanesi (1513), Yakova'da Büyük Medrese Kütüphanesi (1733) yer alır⁵⁸. Yeni kütüphanelerden biri Priştine'deki Vakıf Merkez Kütüphanesidir. Bu kütüphane 1951 yılında Kosova İslam Dini Birliği idarecilerinden olan Hfz. Bayram ef. Agani inisiyatifıyla yapılmıştır. Kütüphanenin kurulmasında güdülen amaç, Kosova sınırları içinde bulunan eski eserleri bir araya getirmektir⁵⁹. Tüm Priştine camilerinden ve imamlarından derlenerek kurulan bu zengin kütüphane, 1200'e yakın yazma esere, bir yazma kataloğa ve bir cönk mecmuasına sahipti. 1999 Kosova savaşı sırasında Sırp askeri güçleri tarafından yakılmıştır. Günümüze kadar gelmeyi başaran Arapça, Osmanlıca ve Farsça yazılmış eski kitap ve el yazıları ise bugün Kosova İslam Birliği'nin Merkez Kütüphanesi'nde korunmaktadır. Bunlardan bir kısmı yerli ulemalar tarafından yazılmış eserlerdir⁶⁰. KİB Merkez Kütüphanesi, Arnavut-İslam kültürü, tarihi, sanatının yanında, dini ve bilimsel değerler açısından da önemlidir.

4- Hafızlık Kurumu

Bir gelenek haline gelen Kur'an'ın ezbere öğrenilmesi, İslam'ın Kosova'ya yayıldığı ilk günden itibaren başlamıştır. Bu gelenek 1948 yılında komünizm rejimi tarafından bu eğitimi sağlayan medreselerin kapatılmasıyla kurumsal olarak son bularak bireysel düzeyde devam etmiştir. 2005 yılında Kosova İslam Birliği, Yakova'da eski medrese binalarında Kur'an'ın ezbere öğretildiği Hafızlık Kurumu'nu açmıştır. Burada eğitim gören öğrencilerin yaş ortalaması 10-17 ara-

57 Örnek olarak Kemura, H. Suleyman, Mësimi i Shkurtë mbi Namazin dhe Jasini Sherif, çev., Bajram Agani, İslam Birliği Başkanlığı Yay., Prishtinë, 1959; Haxhibajriq, Fejzullah, Ilmiyal, çev., Sherif Ahmeti, Prishtinë, 1980, kitaplar verilebilir.

58 İbrahimgil, Mehmet Z., - Konuk, Neval, Kosova'da Osmanlı Mimari Eserleri, TTK Yay., Ankara, 2006, c. I, s. 26, 617, 649.

59 Mehmeti, Sadik, "Biblioteka Qendrore e Vakëfit në Prishtinë 1951-1961", Dituria Islame, nr. 61, s. 40.

60 Hafiz, Nimetullah, "Kosova'da İslam Kültür Mirasının Kaynakları Olarak Kütüphaneler", Balkanlar'da İslam Medeniyeti Milletlerarası Sempozyum Tebliği, 21-23 Nisan 2000, Sofya, İRCICA Yay., İstanbul 2001, s. 430.

slı olup şimdiye kadar (2016) hıfzını başarıyla tamamlayan öğrenci sayısı 36'dır. Hâlihazırda 20 kişilik bir grup da hafızlığa devam etmektedir⁶¹.

5- Alauddin Medresesi

Kosova'daki İslamî eğitim faaliyetlerinin geleneği altı asır öncesine dayanmaktadır. Bu faaliyetler Osmanlı hâkimiyetinin bölgeye yerleşip İslam'ın yayılmasıyla birlikte İslamî eğitim veren kurumlar vasıtasıyla başlamıştır. Osmanlı döneminde Kosova şehirlerinde faaliyet gösteren birçok medrese bulunmaktaydı⁶². 1923 yılında Din İşleri Bakanlığı'nın Milli Eğitim Bakanlığı'na sunduğu bir rapora göre Kosova'nın her şehrinde en az bir medrese bulunduğu, medreselerinin giderlerinin halk tarafından karşılandığını ifade edilmektedir⁶³. Bu medreselerin çoğu 1948 yılına kadar faaliyet göstermeye devam etmiş, bu dönemde ise komünist rejim tarafından kapatılmıştır.

Geleneksel medrese eğitiminin son bulmasıyla birlikte Müslüman Arnavut uleması, milli varlığın devam ettirmenin, dini eğitim sayesinde başarılacağını düşündüklerinden dolayı⁶⁴ imkânlar doğrultusunda medreselere alternatif olabilecek kurumların ihdası üzerine düşünmeye başladı ve 1951 yılında İslam Birliği'ne bağlı olarak ilkokul seviyesinde eğitim veren Alauddin⁶⁵ Medresesi okulunu açtı⁶⁶. 1962 yılında beş yıllık eğitim veren medrese bir lise seviyesindeydi. Önemli bir kısmı yurtdışında yükseköğrenimlerine devam eden mezunlar ilerde İslam Birliği'nin kadrosunu oluşturacaktır.

Dini eğitim-öğretim özelliği taşıyan bu kurumdan mezun olanlar İslam Birliği'nin kurumları için ihtiyaç duyulan imam, hatip, muallim, vaiz gibi kadrolarda yer almış ve yaptıkları değerli çalışmalarla halkın dini açıdan bilinçlenmesinde büyük katkıda bulunmuşlardır. Mezun onların çoğu yükseköğrenimlerine Pristina'den Sarayevo'ya, Washington'dan Paris'e, Berlin'den-Ankara'ya Kahire'den Bağdat'a, Tripoli'den Medine'ye, Riyad'dan Hartum'a kadar dünyanın farklı yerlerdeki üniversitelerin değişik bilim dallarında devam etmişlerdir⁶⁷. Bunların dışında mezunlardan eğitim öğretim, iktisat, kültür, yönetim gibi alanlarda da çalışanlar bulunmaktadır. Bununla birlikte Yugoslavya döneminde Alauddin

61 Kurum müdürü Gençler Dervani ile yapılan reportaj. <https://www.youtube.com/watch?v=X3nKysGqNc> (erişim 02.09.2016).

62 Osmanlı dönemi Kosova'daki medreseler ile ilgili daha geniş bilgi için bkz. Virmiş, Raif, Kosova'da Osmanlı Mimarî Eserleri, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1999, s. 182-187, 265-267, 286.

63 Osmanlı'nın bölgeden ayrılmasından sonra medreselerin ve dini eğitim veren kurumlarının faaliyetleriyle ilişkin daha geniş bilgi için bkz., Kasumi, Haki, "Shkollat Fetare Islame në Kosovë Ndërmjet dy Luftërave Botërore", Gjurmime Albanologjike – Seria e Shkencave Historike, C. XII, Yıl, 1982, Prishtinë, 1983, s. 151-161.

64 Gashi, Muhadin, "Kosova'da Resmi Din Eğitimi veren Kurumlar", Balkan Araştırmaları Dergisi, C. 4, S. 1, Yıl. 2013, s. 73.

65 Alauddin camii bahçesinde açıldığı için bu isimi almıştır.

66 Tërnavë, Naim, 50-Vjet Të Medresës së Mesme "Alauddin" Prishtinë, Prishtinë, 2003, s. 7.

67 Tërnavë, Naim, 50-Vjet Të Medresës së Mesme "Alauddin" Prishtinë, Prishtinë, 2003, s. 9.

medresesinden mezun olan öğrenciler çoğunlukla Arap dünyasındaki muhtelif ilahiyat fakültelerine kayıt yaptırmaktaydı. Bunun nedeni öğrencilerin özellikle Türkiye'deki İlahiyat Fakültelerinde eğitimlerini devam etmeleri hususunda Yugoslavya hükümetinin olumsuz tutumuydu. Yugoslavya'da Komünist Partisi'nin parçalanmaya başlamasıyla birlikte İslam Birliği Başkanlığı seviyesinde Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığı ve Türkiye Diyanet Vakfı ile sıkı ilişkiler kurulmaya başlanmıştır⁶⁸. Özellikle Türkiye Diyanet Vakfı'nın 1990'lardan itibaren Türkiye'de muhtelif üniversitelerde öğrenim gören Kosovalı öğrencilere tahsis ettiği öğrenim bursu sayesinde onlarca Kosovalı gencin Türkiye'de okumaları kolaylaşmıştır. Nitekim öğrencilerin Arap ülkelerini tercih etmelerinin bir sebebi de devletlerarasındaki eğitim protokolleri ve burs imkânlarının sağladığı kolaylıklar olarak yorumlanabilir.

Zamanla medresenin gösterdiği başarılı ve üstün performans sebebiyle talebin daha da artması üzerine Medrese şubelerinin açılması gündeme gelmiştir. Böylece Kosova İslam Birliği, Alaaddin Medresesi'ne bağlı 1993'te Prizren'de, 1994'te de Gjiilan'da birer erkek, 1997 yılında ise Prizren ve Prishtine'de birer kız şubesi açmıştır⁶⁹. Kız şubelerinin açılmasıyla Müslüman Arnavut kadınının eğitimi ve aydınlanması için bir adım daha atılmıştır.

2013 yılına kadar Alaaddin Medresesi'nin eğitim süresi dört yıllıktı ve bu okuldan alınan diplomalar camilerde imam-hatip, muallim ve vaiz gibi kadrolarda hizmet etmek için yeterli sayılıyordu. Ancak bu tarihten sonra medreseler Eğitim-Bilim ve Teknoloji Bakanlığı'na bağlı genel lise statüsünde olup üç yıllık mesleki eğitim veren bir okul olarak faaliyetine başlamasıyla birlikte bu okullarda verilen eğitiminin KİB tarafından yeterli görülmeyip bu liselerden mezun olanlar İslam Birliği'nin kurumlarında göreve başlayabilmeleri için üst eğitim almaları şartı getirilmiştir⁷⁰.

68 Aruçi, "Eski Yugoslavya II", a.g.m., s. 192.

69 Tërnavë, a.g.e., s. 9.

70 Fakulteti i Studimeve Islame - Raporti i Vetëvlerësimit, Prishtinë, 2014, s. 20-21.

2010 yılına kadar mezun sayısı 2750 öğrenci olan Alauddin medresesinde şubeleriyle birlikte hâlihazırda eğitim gören toplam öğrenci sayısı 700'ü aşmış bulunmaktadır.⁷¹

6- İslami İlimler Fakültesi

Alauddin Medresesi'nin başarıları, İslam Birliği'nin büyümesi ve gelişmesi, yükseköğrenim ihtiyacının doğması, yeni siyasi ve sosyal şartların oluşması İslam Birliği idari organlarının Priştine'de İslami İlimler Fakültesi açma kararını almasına vesile olmuştur. İslam Birliği'nin anayasasına göre İslamî İlimler Fakültesi, İslam Birliği'nin kadrolarının lisans derecesinde eğitim veren, profesyonel hizmetlerini yürüten en yüksek eğitim kurumu olarak tanımlanır⁷².

1992-1993 akademik yılında faaliyete başlayan fakülte, dört yıllık (8 dönem) eğitim programıyla yurtiçi ve yurtdışında Kosova İslam Birliği'ne eğitim ve dini alanda profesyonel kadro yetiştirmeyi hedeflemektedir.

Çalışmalarına okula dönüştürülmüş bir binada başlayan fakülte, 2010 yılında İslam Birliği'nin aracılığıyla yurtdışından sağlanan bir bağış sayesinde çağdaş eğitim standartlarına uygun yeni binasına geçmiştir. Böylelikle eğitim-öğretim koşulları iyileştirilerek günümüz standartlarına ulaşılmış ve daha nitelikli, fonksiyonel eğitim verilmesi ve bilimsel araştırmalar yapılmasına olanak sağlanmıştır⁷³.

İİF'nin misyonu, özelde İslam Birliği genelinde ise Kosova toplumunun ilahiyat alanında ihtiyaç duyduğu kadroların bilimsel ve çağdaş değerlerle eğitilmesi ve yetiştirilmesi olarak ifade edilmektedir. Fakülte, İslamî ilimlerin yanında, beşeri, teoloji ve filoloji alanlarına da yönelmiştir. Fakültede, insanlar arası evrensel değerler özellikle ilahi kaynaklı değerlere ve hoca-talebe arasındaki sağlıklı ilişkilerin kurulmasına önem verilmektedir⁷⁴.

Fakülte, Bolonya programını uygulamakta olup, örgün ve açık öğretim programlarına sahiptir. Öğrencilerin değerlendirilmesi, zorunlu ve seçmeli dersler, seminerler ve bitirme ödevleri ECTS kredi sistemine göre yapılmaktadır. Bu programla hem uzman yetiştirilmesi hem de öğrencilerin bilimsel olarak lisansüstü çalışmalarına hazırlanması hedeflenmektedir. Bu fakülteyi bitirenler İslami ilimlerde Bachelor derecesini almaktadırlar⁷⁵.

Bu fakülte Kosova'da İslamî eğitimin üniversite seviyesinde olmasını sağlamıştır. Kosovalı öğrencilerin yanı sıra fakültede Arnavutluk, Karadağ, Makedonya ve Preşeva Vadisi'nden gelen öğrenciler de öğrenim görmektedir.

71 <http://medreseja.com/Kategoria/prezantim-i-shkolles/historiku-i-shkolles/> (erişim: 03.02.2016)

72 Kushtetuta e Bashkësisë Islame a.g.e., Neni, 52, s. 36.

73 Tërnavë, Naim, Fakulteti i Studimeve Islame i Prishtinës, Prishtinë, 2012, s. 4.

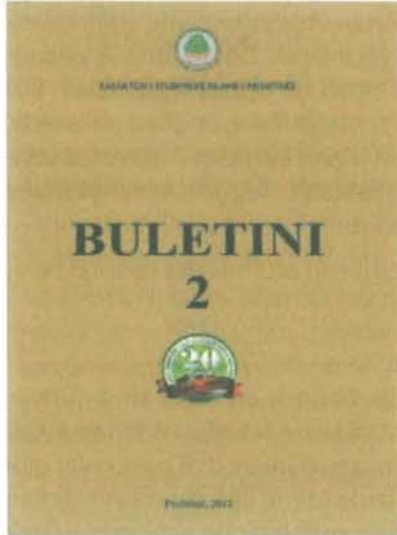
74 Tërnavë, Fakulteti i Studimeve a.g.e., s. 7-8.

75 Tërnavë, Fakulteti i Studimeve a.g.e., s. 11-12.

İslami İlimler Fakültesi'nin 'Buletini' adlı bilimsel bir dergisi bulunmaktadır. Bu dergi fakültenin akademik kadrosunun ele aldığı bilimsel yazıları içerir ve yılda bir defa yayımlanır. Dergide İslamî, eğitim, kültür ve sosyal konular işlenmektedir. Yazılar yayınlanmadan önce hakemlere sunulur ve hakem raporlarına göre yayınlanıp yayınlanmaması kararı verilir. Bunun yanında öğrencilerin faaliyetleri kapsamında çıkarılan ve öğrencilerin kaleme aldığı yazılardan oluşan 'Zgjimi Islam' isimli bir dergi de yayınlanmaktadır. İİF'nin bir de kütüphanesi vardır. Kütüphanede 7 bin kitabın yanında yüzlerce basılmamış tez de bulunmaktadır.

İslami İlimler Fakültesi ve medreseler, İslamî kurumlar, kütüphane, arşiv ve müzeler vasıtasıyla İslam Birliği, İslami mirasın koruması ve bakımına yönelik eğitim-öğretim, dinî ve bilimsel çalışmalar ve faaliyetlerini her geçen gün daha da güçlendirmektedir.

Basın-Yayın Hizmetleri

Osmanlı Devleti'nin Kosova'dan çekilmesiyle birlikte başlayan ve II. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar devam edecek olan siyasi ve sosyo-kültürel krizlerden dolayı İslami yayın yapılamamıştır. İlk olarak 1957 yılında 'İlmihal i Vogel, Për Shkencat Fillestare të Fesë Islame (Muhtasar İlmihal-Temel İslami İlimlere Dair)⁷⁶ adlı eser Yugoslavya Ulema Derneği tarafından Sırpça'dan tercüme edilerek yayınlanmıştır. Bu dönemde İslami yayının taşıyıcıları İslam Birliği, Ulema Derneği, Alauddin Medresesi ve medrese öğrenciler birliği idi⁷⁷. Bundan sonra 1985 yılında Kur'an-ı Kerim'in Arnavutçaya tercüme edilmesine kadar⁷⁸ İslam'ın temel dini bilgilerini ihtiva eden ilmihaller ve peygamberler tarihi hakkında bilgi veren

kitap ve broşürlerin yayınlandığı görülmektedir.

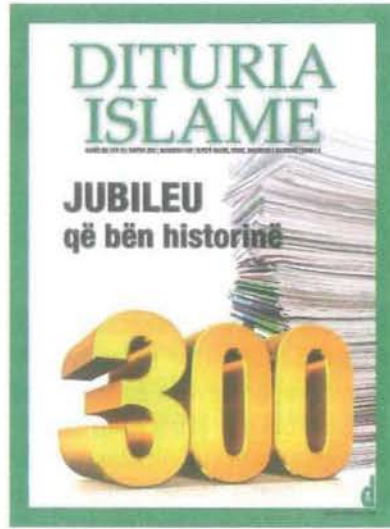
76 İlmihal i vogël për shkencat fillestare Islame, Prishtinë 1957,

77 Shkodra, Ramadan, "Botimet Islame në Gjuhen Shqipe në Kosovë (Tradita, Sfida dhe Realiteti)", URA, C. 1, S. 1, Yıl, 2008, s. 95.

78 Kur'an-ı Kerim'in Arnavutçaya ilk tercümesi olan bu tercüme Priştine Üniversitesi Filoloji Fakültesi Oryantalistik (Şarkiyat) Bölümü Öğretim Üyesi Arapça hocası olan Fethi Mehdiu tarafından yapıp Kosova İslam Birliği'nce basılmıştır. Bkz. Kur'ani, përktheu Fethi Mehdiu, Prishtinë, 1985.

1962 yılında Kosova'da yayınlanan ilk süreli yayın, üç ayda bir Sırpçanın yanı sıra Arnavutça konular içeren Yugoslavya İslam Riyaseti'nin faaliyetlerini ihtiva eden 'Buletini Informativ' olarak sayılabilir. Bu bülten kurumsal haberlerin yanında 60'lı yılların sonlarında İslami içerikli yazılar da yayınlanmıştır⁷⁹.

Dituria Islame Yayınevi

Kosova İslam Birliği'nin en önemli faaliyet alanlarından biri de yayıncılıktır. İlk olarak 1957 yılında Arnavutça olarak yayınladığı 'İlmihal' adlı kitapla başladığı yayıncılığını diğer kitapların basımı izlemiştir.

1970 ve 80'li yıllarda genelde İslam dininin temel bilgilerini içeren kitapçıklar basılmıştır. 1985 yılında ise Kosova İslam Birliği, Kur'an'ın Arnavutça'ya tercüme edilmiş versiyonunu yayınladı. Dituria Islame yayınevi 2003 yılından bu yana, Kosova İslam Birliği'ne bağlı olarak faaliyet göstermektedir. Bu yayınevi İslami eserlerin Arnavutça yayınına sağlamaktadır. Bugüne kadar yüzlerce kitap basmıştır⁸⁰.

KİB Başkanlığı özel yayınları yanı sıra şu dergilerin basımını da yapmaktadır.

1 – Takvim

Genelde her yılın başında çıkan ve kitap formunda basılan takvim iki kısımdan oluşur. Birinci kısım namaz vakitleri, Ramazan günleri, dini bayramlar gibi konular içerir. İlk yıllarda eserin ilk kısımda yer alırken daha sonraki yıllarda broşür halinde ayrıbasım olarak yayınlanmıştır. Takvimin ikinci kısmında ise çeşitli eğitici, dini ve kültürel konuların işlendiği bölüm bulunmaktadır. Takvim ilk defa 1970 yılında basılmıştır.

79 Daha geniş bilgi için bkz. Ramadan Shkodra, Bibliografia e botimeve islame në gjuhën shqipe në Kosovë 1957-1997, Prishtinë, 1998.

80 Tërnavë, Naim, Bashkësia Islame e Kosovës, Prishtinë, 2012, s. 43.

2- Edukata Islame

İlk sayısı 1971 yılında çıkan ve üç ayda bir yayınlanan dergi o dönem Arnavutça basılan tek İslam dergisi olma özelliği taşımaktadır. Bunun nedeni o dönemde Arnavutluk'ta dinin yasak olması, Kosova ve Arnavutların yaşadığı diğer bölgelerde ise İslami bilgileri içeren kitapların Arnavutça basılmamasıydı. Bu dergi sadece Kosova'da değil, Kosova dışından da İslamı Arnavutça tanıtan ve aktaran tek İslami dergidir. İslami ilimler, tarih, edebiyat ve kültür konularının işlendiği dergi 40 yılı aşkın süreyle Arnavutların yaşadıkları bölgelerde basılmış ve bugünkü formatla 100. sayısına ulaşmıştır. Böylece dergi Arnavut topraklarında çıkan en uzun ömürlü dergi olma özelliğini de taşımaktadır.

3- Dituria Islame

İlk olarak 1986 yılında üç ayda bir yayınlayan dergi, 18. sayısından itibaren ayda bir çıkmaya başlamış olup dini, kültürel ve bilimsel içerik taşımaktadır. Dergide ele alınan İslami konuların felsefi bir üslupla irdelendiği görülmektedir. Aynı zamanda dergide klasik İslam literatüründen parçalar tercüme edilmiştir. Tarih alanında ise Kosova ve bölgede İslam'ın durumuna ait çalışmalar yer alır⁸¹. Bugüne kadar 300 üzerinde sayı yayınlanmıştır.

1990'lı yıllarda İslam Birliği'nin dışında yayınlar da yapılmıştır. Bu yıllarda temel İslam bilgilerinin dışında İslam düşünürlerinin ve düşünce kitaplarının tercüme edilerek yayınlandığı görülmektedir. Ancak yapılan yayınlar hem zayıf tercüme edilişi hem de dil yönünden standart Arnavutçanın kullanılmaması açısından dikkat çekmektedir⁸².

Bu yıllarda Alaaddin Medresesi'nin tarih, akaid-kelam, ahlak ve filoloji gibi alanlardaki yayınları da önemli bir yere sahiptir. Bu yayınlar medresenin öğrencilerinin ihtiyacını karşılayanın yanı sıra söz konusu alanlara ilgi duyanlara temel bilgiler sunmayı amaçlanmıştır. Medrese'nin yayınları arasında Qazim Qazimi, Kur'an İlimlerine Giriş, (Hyrje në Shkencat Kur'anore", Prishtinë, 1993), Naim Tërnavë, İslam Etiği – Ahlak 1, (Morali İslam / Ahlaku-1", Prishtinë, 1993), Naim Tërnavë İslam Felsefesine Genel bir Bakış, (Pasqyrë e Filozofisë Islame, Prishtinë,

81 Shkodra, Ramadan, "Botimet Islame Në Gjuhën Shqipe Në Kosovë (tradita, sfidat dhe realiteti)", Takvimi, 2011, s. 299.

82 II. Dünya Savaşı'ndan sonra Arnavutça olarak yayınlanan İslami literatür ile ilgili daha geniş bilgi için bkz. Mehdiu, Feti, "Literatura Islame Shqiptare Jashtë Shqipërisë Londineze Pas Luftës së Dytë Botërore", Feja, Kultura dhe Tradita Islame ndër Shqiptarët – Simpozium Ndërkombëtar i mbajtur në Prishtinë 15-17 Tetor 1992, Kryesia e Bashkësisë Islame të Kosovës, Prishtinë 1995, s. 559-574.

1995), Bajrush Ahmeti İslam Tarihi I, (Historia Islame I", Prishtinë, 1995), Resul Rexhepi İslam Evlilik Hukuku, (E drejta martesore Islame", Prishtinë, 1995) gibi eserler zikredilebilir.⁸³

Türkiye Menşeli İslami Kuruluşlar

Kosova genelinde 100'e yakın İslami çalışmalar yapan STK bulunmaktadır. Yerli STK'ların yanında Türkiye, Arap ülkeleri ve İran menşeli STK'lar da mevcuttur. Bunların bir kısmı Selefi din anlayışına sahip kişi veya gruplarca yönetilmektedir. 2014 yılında terörizme teşvik ve savaşçı gruplara eleman sağlama gerekçesiyle İslami faaliyet gösteren yerli ve yabancı 20'nin üzerine STK kapatılmıştır. 2015 Kasım ayında bu sayıya 7 STK daha eklenmiştir. Kapatılanların çoğunlukla Arap, İran ve yerli kuruluşlar olması dikkat çekmektedir. Bu kapatmalar 2002'den itibaren planlı bir şekilde ilerlemektedir. Söz konusu STK'ların mahkeme süreci devam ettiğinden bunlara tebliğde değinilmeyecek ilerleyen zamanlarda ayrı bir çalışma konusu olarak değerlendirilecektir.

Din Hizmetleri Müşavirliği

T.C. Priştine Büyükelçiliği Din Hizmetleri Müşavirliği, Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığı temsilcileriyle Kosova'da bulunan soydaş ve akraba topluluklara daha iyi bir din hizmeti sunmayı ve kardeşlik ilişkilerini geliştirmeyi amaçlamaktadır. 2014 yılında müşavirlik bünyesinde Türkiye'den İlahiyat mezunu 4 kişi istihdam edilmiştir. İstihdam edilen personel farklı camilerde irşat faaliyetlerinin yanında çocuklara da İslami eğitim vermektedir.

Müşavirlik yürüttüğü çalışmaların yanı sıra 17 ilde farklı camilere ısıtma sistemi, halı, cam, çerçeve, minare gibi yardımlar sağlamıştır. Ayrıca Ramazanda gıda paketi dağıtımı gerçekleştirerek farklı şehirlerde iftar çadırları kurmuştur. Bunun dışında 'Vekâletle Kurban Kesim Organizasyonu' çerçevesinde Kosova'da kesilen kurbanların etlerini muhtaç ailelerine ulaştırmaktadır.

"Atmosfera" Eğitim ve Kültür Vakfı

2004 yılında kurulan vakıf Türkiye'de Gülen Cemaati ya da PDY olarak bilinen grubun Kosova'daki uzantısıdır. Vakfın diğer kolej ve eğitim kurumlarının yanı sıra 'Hasan Nahi' adlı bir düz lisesi de bulunmaktadır. Bu lisede fen derslerinin yanında birkaç din dersinin de okutulmasına binaen kendilerini, Kosova'nın iki şubesiyle tek büyük İmam-Hatip lisesi olan Alauddin Medresesi'nin muadili olarak göstermeye çalışmaktadırlar. Aynı zamanda halktan çocuklarını medreseden alıp kendi okullarına kaydettirmeleri için yönlendirmelerde bulunmaktadır. Söz konusu vakfın Kosova'nın farklı şehrinde 7 yurdu bulunmaktadır.

⁸³ Ramadan Shkodra, "Bibliografia e botimeve të medresës së Mesme "Alaudin" në Prishtinë gjatë viteve 1969-1998", Edukata Islame, S. 63-64, Prishtinë, 1998, s. 163-164.

Süleymaniye Vakfı

Türkiye'de Süleymancı Cemaati olarak bilinen bu grup, 2000'li yıllarda Kosova'ya gelerek önce Prizren ardından Gilan, Ferizaj ve Mitroviçe gibi farklı şehirlerde 10 erkek ve 2 kız yurdu bulunan bir vakıf kurmuşlardır. Daha çok orta öğretim ve lise seviyesindeki gençlere hitap etmektedirler. Kurslarına katılan öğrencilere Kur'an-ı Kerim ve Temel Dini bilgiler verilmekte bunun dışında kendi cemaatine özel birtakım bilgiler de aktarılmaktadır.

İstanbul - Kardeşlik Yardımlaşma ve Kültür Derneği

Hüdayi Vakfına yakınlığıyla bilinen kuruluş, 1999 yılında merkezi Prizren'de olmak üzere Kosova'nın farklı şehirlerinde faaliyet göstermeye başlamıştır. Farklı yerlerde yurtları ve Kur'an kursları bulunmaktadır. Bunun yanında farklı eğitim ve kültürel faaliyetler düzenlemektedirler. Ayrıca Vitina şehrinde savaş döneminde yakılan cami yerine yenisi, müstemilatıyla birlikte bu dernek tarafından yaptırılmıştır. Özellikle yaz aylarında cami altında bulunan sınıflarda gençlere yönelik temel dini bilgiler başta olmak üzere İngilizce, bilgisayar vb kurslar da verilmektedir. Bunun dışında dernek Arnavutça olarak Etika adlı bir eğitim-kültür dergisi çıkarmaktadır.

Sonuç

Kosova tarih boyunca Batı ve Doğu medeniyetlerinin kesişim alanı olması, farklı kültür, dil, din ve etnik yapıları barındırmasına sebep olmuştur.

Osmanlı Devleti'nin çekilmesiyle Sırp baskısının ve komünizm rejiminin hâkim olduğu bölgede varlığını sürdüren İslam Birliği teşkilatı, Arnavutların dini, milli ve kültürel kimliklerinin korumasında büyük etkiye sahiptir.

İslam Birliği'nin Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığı ve Türkiye Diyanet Vakfı ile sıkı ilişkiler kurulmasıyla birlikte Kosova'da yüzyıllardır süregelen örf ve âdetler ve Müslümanların tarihi bağları yeniden canlandırılmıştır. Burada şunu da hatırlatmak gerekir ki Türkiye menşeli veya onun haricinde Kosova'da faaliyet gösteren tüm İslami vakıf ve STK'lar, İslam Birliği ile ilişki kurmaktan kaçınmamalıdır. Bölge halkına gidecek olan bilhassa insani yardımların veya hizmetlerin sadece Türklerle meskûn yerlerde dağıtılması ya da sadece ilişki kurdukları kişi veya kurumlar eliyle dağıtılması çoğu zaman toplumda kutuplaşmalara yol açmaktadır. Bu açıdan yapılan hizmetlerin eşit dağılımına özen gösterilmesi daha verimli olacaktır.

Kosova'da yapılmış bir araştırmaya göre 1998-99 savaşı sonrasında bu yana 1300 yabancı kuruluş faaliyet göstermiştir. Bunlar arasında İslami ve gayri İslami kuruluşlar yer almakta olup hâlihazırda bu sayı 456'dır. Gerek Batı gerekse Türkiye ve Arap ülkelerinden olan bu yabancı kuruluşlar Kosova'daki dini yapı ve anlayışta önemli değişikliklere yol açmışlardır. Kosova İslam Birliği ve sahih İslam'ı anlatmak adına samimi faaliyetlerde bulunan ülkedeki diğer tüm kuruluşlar, Kosova halkının dini gelişimlerine ve manevi hayatlarına olumlu katkıda bulunarak önemli bir hizmet yürütmektedirler.

Kaynakça

Anamolli, Skeder ve diğerleri, *Historia e Popullit Shqiptar / Ilirët Mesjetar Shqipëria nën Perandorinë Osmane Gjatë Shek. XV Vitet 20 të Shek. XIX*, Akademia e Shkencave e Shqipërisë, Instituti i Historisë, Toena Yay., Tiranë, 2002.

Anketa Demografike, Sociale dhe e Shëndetit Riprodhues në Kosovë Nëntor 2009, Enti i Statistikës së Kosovës, Prishtinë, 2011.

Aruçi, Muhammed, "Eski Yugoslavya II", *Günümüz Dünyasında Müslüman Azınlıklar*, III. Kutlu Doğum İlmi Toplantısı, İSAM Yay., İstanbul, 1998.

Avdija, Fahri, *Institucionet Fetare Islame në Kosovë gjatë viteve 1968-1999*, Universiteti i Prishtinës Fakulteti Filozofik, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Prishtinë, 2013.

Bashkësia Islame e Republikës së Kosovës, *Kushtetuta e Bashkësisë Islame të Kosovës*, Prishtinë, 2013.

Bashkësia Islame e Kosovës, *Kushtetuta e Bashkësisë Islame (Tekst i Spastruar)*, Prishtinë, 2002.

Emin, Nedim, *Kosova Siyasetini Anlama Kılavuzu-Rapor*, SETA Yay., 2014.

Emiroğlu, Hüseyin, Soğuk Savaş Sonrası Kosova Sorunu 1989-2000, Asil Yay., Ankara, 2010.

Fakulteti i Studimeve Islame - Raporti i Vetëvlerësimit, Prishtinë, 2014.

Gashi, Feim, "Günümüz Kosovoalı Aydınların İnanç ve Düşünce Hürriyeti, Din Eğitimi ve Başörtüsü ile ilgili Düşünceleri", *Balkan Araştırmaları Dergisi*, C. 6, S. 1, Y. 2015, s. 85-101.

Gashi, Muhadin, "Kosova'da Resmi Din Eğitimi veren Kurumlar", *Balkan Araştırmaları Dergisi*, C. 4, S. 1, Yıl. 2013.

Gençer Dervani ile yapılan reportaj. https://www.youtube.com/watch?v=X_3nKysGqNc (erişim 02.09.2016).

Gruda Zejnullah, "Mbrojta e Monumenteve Kulturoro-Historike me Akte Ndërkombëtare", *Barbaria Serbe Ndaj Monumenteve Islame në Kosovë (Shkurt '98 – Qershor '99)*, Dituria Islame Yay., Prishtinë, 2000.

Hafız, Nimetullah, "Kosova'da İslam Kültür Mirasının Kaynakları Olarak Kütüphaneler", *Balkanlarda İslam Medeniyeti Milletlerarası Sempozyum Tebliğleri*, 21-23 Nisan 2000, Sofya, İRCİCA Yay., İstanbul 2001.

Ibrahimi, Nexhat, *Kontaktet e Para të Islamit me Popujt Ballkanik në Periudhën Paraosmane*, Logos Yay., Shkup, 1997.

İbrahimgil, Mehmet Z., - Konuk, Neval, *Kosova'da Osmanlı Mimarî Eserleri*, C. 1, TTK Yay., Ankara, 2006.

İbrahimi, Nexhat, *Kontaktet e Para te Islamit me Popujt Ballkanik ne Periudhen Paraosmane*, Logos Yay., Shkup, 1997.

Kasumi, Haki, "Bashkësia Fetare Islame në Kosovë më 1918-1929", *VJETAR i Arkivit të Kosovë*, S. XII-XIII, Y. 1976-1977, Prishtinë, 1981.

Kasumi, Haki, "Gjendja Organizative e Bashkësisë Islame te Shqiptarët nën Okupimin Jugosllav 1912-1941", *Feja, Kultura dhe Tradita Islame ndër Shqiptarët – Simpozium Ndërkombëtar i mbajtur në Prishtinë 15-17 Tetor 1992*, Kryesia e Bashkësisë Islame të Kosovës, Prishtinë 1995.

Kasumi, Haki, "Shkollat Fetare Islame në Kosovë Ndërmjet dy Luftërave Botërore", *Gjurmime Albanologjike – Seria e Shkencave Historike*, C. XII, Yil, 1982, Prishtinë, 1983, s. 151-161.

Mehdiu, Feti, "Literatura Islame Shqiptare Jashtë Shqipërisë Londineze Pas Luftës së Dytë Botërore", *Feja, Kultura dhe Tradita Islame ndër Shqiptarët – Simpozium Ndërkombëtar i mbajtur në Prishtinë 15-17 Tetor 1992*, Kryesia e Bashkësisë Islame të Kosovës, Prishtinë 1995, s. 559-574.

Mehmeti, Sadik, "Biblioteka Qendrore e Vakëfit në Prishtinë 1951-1961", *Ditura Islame*, nr. 61.

Republika e Kosovës – Kuvendi, *Kushtetuta e Kosovës (Me Amendamentet I-XXIV)*, Neni 8, "Shteti Laik", Prishtinë, 2015.

Selamani, Aliriza, *Gjurmime Historike për Gjilanin e Rrethinën*, Drita e Jetës Yay., Gjilan, 2009.

Shkodra, Ramadan, – Mehmeti, Sadik, *Bashkësia Islame e Republikës së Kosovës*, Iliri Yay., Prishtinë, 2013.

Shkodra, Ramadan, "Bibliografia e botimeve të medresesë së Mesme "Alauddin" në Prishtinë gjatë viteve 1969-1998", *Edukata Islame*, S. 63-64, Prishtinë, 1998.

Shkodra, Ramadan, "Botimet Islame Në Gjuhën Shqipe Në Kosovë (tradita, sfidat dhe realiteti)", *Takvimi*, 2011.

Shkodra, Ramadan, "Botimet Islame ne Gjuhen Shqipe ne Kosovë (Tradita, Sfidat dhe Realiteti)", *URA*, C. 1, S. 1, Yil, 2008.

Shkodra, Ramadan, *Bibliografia e botimeve islame në gjuhën shqipe në Kosovë 1957-1997*, Prishtinë, 1998.

Tërnavë, Naim, *50-Vjet Të Medresesë së Mesme "Alauddin" Prishtinë*, Prishtinë, 2003.

Tërnavë, Naim, *Fakulteti i Studimeve Islame i Prishtinës*, Prishtinë, 2012.

Toçi, Fatmir, *Kosova në Vështrim Enciklopedik*, Akademia e Shkenca e Shqipe-

risë Qendra e Enciklopedisë Sqiptare, Botimet Toena, Tiranë, 1999.

UNMIK, *Rregullore NR. 2001/9 Për Kornizën Kushtetuse të Vetëqeverisjes së Përkohshme në Kosovë*, 15 Maj 2001.

Virmiça, Raif, *Kosova'da Osmanlı Mimari Eserleri*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1999.

internet

<http://medreseja.com/Kategoria/prezantim-i-shkolles/historiku-i-shkolles/> (erişim: 03.02.2016).

<http://www.bislame.net/lajme/804-mbldhkvnd1115> (erişim: 01.02.2016).

<http://www.fsi92.net/en/staffi/profs> (erişim: 04.02.2016).